

Problemaattista kantakielen genetiivissä ja paljossa muussa

Virittäjässä 1957, s. 1—21, on ERKKI ITKONEN julkaissut mielenkiintoisen yleiskatsauksen »Suomalais-ugrilaisen kantakielen äänne- ja muoto-rakenteesta», jonka hän pääkohdittain esitti virkaanastujaisesitelmässään Helsingin yliopistossa 6. 2. 1957. Siinä on monta kohtaa, joihin olen pistellyt kysymys- ja huutomerkkejä, mutta erikoisesti on kiinnittänyt huomiotani se, mitä hän on esittänyt genetiivin alkuperästä, nojautuen etupäässä Wiklundin ja erikoisesti Ravilan mielipiteisiin. Minua on hämmästyttänyt Erkki Itkosen menettely, kun hän ei ole pitänyt tarpeellisena tehdä pienintäkään viittausta tutkimukseeni »Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs» (Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia sarja B, nide 98, 1956), vaikka kirjan on täytynyt olla hänen ulottuvillaan riittävän ajoissa. Ei liene siis tarpeetonta, että vedän ajatukseni genetiivin alkuperästä minäkin Virittäjän lukijain nähtäväksi.

Ajatukseni on se, että niin genetiivi kuin instruktiivi, puhumattakaan alkuperältään selvemmästä komitatiivista, ovat syntyneet ikivanhasta *na*-loppuisesta lokatiivista. Ajatus ei suinkaan ollut uusi, vaikka sen olin itsenäisesti kypsyttänyt ja vasta myöhemmin tuli mieleeni, että jo MIKKEL WESKE oli tehnyt samantapaisia päätelmiä väitöskirjassaan »Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes», Leipzig 1873. Weske oli ottanut huomioon myös etäsukukielet, ja jouduin monin paikoin häntä siteeraamaan. Itkonen ei ollenkaan mainitse Weskeä, mutta kylläkin (Vir. s. 15) ylimalkaisesti: »JÓZSEF BUDENZISTA alkaen ovat useat tutkijat otaksuneet joko instruktiivin tai genetiivin (siis »joko», »tai») kehittyneen loppuheiton kautta *na*-, *nä*-lokatiivista».¹ Hän jatkaa: »Kyseisten muotojen syntaktiset käytännöt eivät tällaista ajatusta vastusta (harv. minun), mutta kylläkin se, että yleiseltä äännerakenteeltaan konservatiivisimmissa kielissä, ts. suomalais-volgalaisella ja samojedilaisella alalla, genetiivi-instruktiivi sekä lokatiivi eroavat toisistaan selvästi ja yhdenmukaisesti». (Seuraa viittaus Ravilaan, FUF XXVII 80, jossa instruktiivin synty lokatiivista kielletään vielä jyrkemmin, vaikkakaan merkitys ei kuu-

¹ Budenz puhuu viitatuissa kohdissa (Finn nyclvtan² 88 ja Ugor alaktan 378) vain instruktiivista, jonka synty (komitatiivinkin avulla) on läpinäkyvämpi kuin genetiivin.

luisi tekevän estettä, koska lokatiivillakin on jo vanhoina aikoina ollut myös instruktiivin funktio.)

Sivuutan tässä vähällä lokatiivin vanhat ja eri kielissä yhä havaittavat merkitystehtävät. Alkuperäisin on paikan merkitys (suom. *koto-na*, *luo-na* jne.), ikivanha myös ajan merkitys (*päivä-nä* jne.) ja ne erilaiset merkitykset, joita ilmentää essiiviksi nimetty vanha lokatiivi: *lapse-na ollessani* (kenties alkuperin tässäkin aikaa), *laulaa lintuna*, *kukkuu käkenä* = linnun, käen t a v o i n, jne. Mielenkiintoisinta on toteamus, että liivissä on lokatiivilla myös selvä genetiivin tehtävä, tavallisimmin kyllä ns. datiivi-genetiivin, esim. *ānda mi'nnōn* 'anna minulle' (< **minuna*, kuten esim. *v'e'ddāl* < **vetela*), siis kuten suom. *Jumalan* (= *Jumalalle*) kiitos, *anna kättä köyhän miehen* (= *köyhälle miehelle*), jollaista käytäntöä vanha kirjakielemme vilisee. Lisäksi liivissä esim. *še kōrand um izān* 'tämä talo on i s ä n', vaikka genetiivin ollessa a t t r i b u u t t i n a (kuten se tavallisesti kaikissa kielissä on) sanotaan *izā kōrand* 'isän talo'; tällainen genetiivi on varhain kadottanut loppu -n:n, jo ennen vokaalin loppuheittoa, niin että esim. *liñd* on tullut samanasuiseksi sekä nominatiivissa että genetiivissä (*liñd lōlav* 'lintu laulaa', *liñd lōul* 'linnun laulu'). Vain erinäisistä äänne muutoksista käy milloin mahdollista ilmi, onko kyseessä nominatiivi vai genetiivi, esim. *lāpš* (< *lapsi*), mutta *lāps* 'lapsen' (*lāps lāpš* 'lapsen lapsi'), *me'r* (< *meri*), mutta *mi'e'r* 'meren'. Arvatenkin juuri se seikka, että tällainen genetiivi sattui tavallisimmin ja häiritsevästi täydelleen nominatiivin kaltaiseksi (esim. *izā* 'isä' ja 'isän', *pūoga* 'poika' ja 'pojan', *tūdār* 'tytär' ja 'tyttären', jne.) teki tarpeelliseksi tuon toisen genetiivin (tavallisimmin = datiivi-genetiivin, alkuaan lokatiivin) säilymisen. On tapana sanoa, että genetiivin loppu-n on erinäisissä yhdyssanoissa säilynyt vokaalin edellä (siis ikäänkuin sanansisäisenä), esim. *rānda* 'ranta', ja 'rannan', mutta *rādanaigās* 'rannan ääressä', ja sehän on hyvin uskottavaa, vaikka muoto *rāndan* edustaakin selvää datiivia ja voisi yhtä hyvin soveltua lokatiivikategoriaan (< -na), kuten myös yksitavuisissa, esim. *pānouk* 'pään aukko (hameessa)'. Mutta sitä on mahdoton ajatella, että *mi'nnōn* 'minulla, minun', *su'ggōn* 'suvulla, suvun', *pi'nnōn* 'koiralle, koiran' jne. olisivat jotain analogiaa; ne ovat äännelaillisen kehityksen tulosta lokatiivista, samoin kuin toisaalta yks. genetiivi *mi'n* on ollut *minun*, *su'g* ollut **sugun* jne. Tosin *mi'e'rmaigā* 'meren ranta', *tu'lnaigā* 'tulen ääri' yms. viittaavat selvään genetiiviin, sillä datiivi-genetiivi on *mi'e'rrēn*, *tu'llēn*, mutta tuon ylilyhyen ē:n kato attriбуuttiasemassa pääsanan edellä on pikemmin luonnollinen kuin odotusta vastaamaton.

Näemmehän suomestakin, että genetiivin possessiivinen funktio on syntynyt datiivi-genetiivin välityksellä; esim. *isān poika* = isällä, isälle poika, kuten *Jumalan kiitos* = Jumalalle kiitos. Pohjana -na-lokatiivi, joka attri-

buutiksi jouduttuaan (siis yhdyssanan asemaan) kadotti loppuvokaalinsa ja jo niin varhain, että ennätti ottamaan osaa »konsonantin heikennykseen» (*lintuna: linnun laulu*), niinkuin astevaihtelua ennen Setälää sanottiin. Juuri tämä seikka, genetiivin heikkoasteisuus, näyttääkin olleen tutkijoille kompastuskivenä, sillä astevaihteluahan pidettiin suorastaan uralilaisen kantakielen perintönä. Siinä uskossa oli myös Paavo Ravila, kun hän Björn Collinderin kanssa antoi asiantuntijanlausunnon Knut Bergslandista (ks. Virittäjä 1947, s. 207 —): »Tekijää on innostanut Kettusen teoria, että kantasuomessa ei ollut astevaihtelua.» (Sitä muuten en koskaan ole sanonut, vaan että jo kantasuomessa on ollut astevaihtelua vailla olevia murteita, joista ainakin vepsä on lähtöisin). Mutta Virittäjässä 1951, s. 299, on Ravila muuttanut mieltään: »Mielestäni on kuitenkin aivan ilmeistä, että suomalais-ugrilaisesta kantakielestä periytyvästä vaihtelusta ei voi olla puhuttakaan.» Hän ajattelee astevaihtelun saaneen alkunsa suhteellisen myöhään geminaattaklusiilien heikennyksestä. Toivonen puolestaan arveli, että lappalaiset ehkä olivat antaneet astevaihtelun kantasuomalaisille, ja merkillisimmällä kannalla on ollut Lauri Posti, jonka mukaan astevaihtelu olisi syntynyt germaanisten kielten vaikutuksesta kantasuomeen, jossa opittiin painottamaan sanoja »Vernerin lain» mukaisesti.

Ei siis nyttemmin pitäisi tässä suhteessa olla mitään ylipääsemätöntä esitettyä, joka kieltäisi genetiivin (sehän on joka tapauksessa riittävän vanha) johtamista lokatiivista — paitsi ehkä Erkki Itkosen mielestä, hän kun näyttää edelleen pitävän silttenkin mahdollisena astevaihtelun ikivanhuutta (Vir. 57 s. 9)². Tuo vokaalin loppuheitto (myös murteittain samojedissa) on lokatiivin genetiivisessä funktiossa, tavallisimmin **p a i n o t t o m a n a a t t r i b u u t t i n a** sanaliitoissa, niin luonnollinen, että sitä vastaan ei luulisi väittävän kenenkään, joka tuntee vähääkään avarammin äännekehityksen lakeja. Arvelen myös, että hätäteoria, jonka mukaan genetiivi olisi ollut ikivanha mystillinen, possessiivinen *n*-johdannainen, alkaa olla aikansa elänyt.

² Erkki Itkosen esittämä perustelu, jonka mukaan etäsukukielet, lappia ja eräitä samojedilaismurteita lukuunottamatta, olisivat kadottaneet astevaihtelun, on vain epämääräistä teoriointia. Setälä toki oli löytävinään »heikon asteen jälkiä», mutta ne olivat harhanäkemisiä, kaikki mahdollinen ja mahdoton kun sullottiin teoriaa tukemaan. Jos tuollaisia jälkiä, joita ei voida selittää analogian tai lausefonetiikan synnyttämiksi, todella löydetään, vasta silloin alkaisi teoria saada uskottavuutta. Sama koskee myös etelälappia, joka tuntee vain vahvan asteen. Jos siellä olisi vallinnut suunnilleenkaan samanlainen astevaihtelu kuin muussa lapissa ja se olisi »tasoittunut», ei jälkiä tarvitsisi tasoitusmahdollisuuksien ulkopuolella olevista sanoista kauan etsiä. Kun vain ei ajeta noita jälkiä samalla tendenssimäisellä ja epäkriittisellä tavalla kuin Setälä oli aikoinaan löytävinään niitä vepsästä ja liivistä. — Olisi muuten hyödyllistä meikäläistenkin tutustua laajatietoisien ELEMÉR MOÓRIN tutkimukseen Die Ausbildung des ungarischen Konsonantismus (Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae II, 1952, s. 1—96, 355—463), jossa osoitetaan, miksi usko aikaisemmin vallinneesta astevaihtelusta ja sen häviämisestä mm. unkarista on joutava olettaus.

Onhan lokatiivistakin syntyneellä genetiivillä laajalti tullut — ja mitä luonnollisimmista syistä — myös adjektiivinen funktio, kuten luulen riittävän selvästi osoittaneeni. Siitä vähän vielä alempana.

Sitten instruktiivi. Itkonen sanoo (Vir. 57 s. 15): »Positiivisena saavutuksena on ennen muuta pidettävä K. B. WIKLUNDIN ja Paavo Ravilan taitavasti perustelevaa käsitystä, että genetiivi ja niinikään *n*-päätteinen instruktiivi kuuluvat yhteen.» Tuo taidonnäyte sattui aikaan, jolloin Ravilakin uskoi astevaihtelun ikivanhuuteen (FUF XXVII s. 79, 80, 1941), eikä hän voinut muutenkaan ymmärtää, miten muodon puolesta nämä sijat saataan yhdistää lokatiiviin, kun genetiivi ja instruktiivi tavataan samanmuotoisena eräissä etäsuokielissäkin, lokatiivi sen sijaan vokaaliloppuisena (sikäli kuin tavataan, muistutan puolestani). Mainitsin jo miksi genetiivi kadotti loppuvokaalinsa, ja sama koskee instruktiivia, joka kyllä ilmaisee paikkaa (*kaikin paikoin*), aikaa (*kaikin ajoin*) mutta yleisimmin tapaa (*menee jalan, ottaa kahden käden, kaksin käsin* jne.) ja on joutunut lausepainottomien adverbien tavoin lyhenemään, niin kantasuomessa kuin kauempanakin. Lyheneminen alkoi vain määrätapauksissa, mutta muoto toikin erilleen funktion, joka veti piiriinsä muut vastaavat tapaukset, synnytti »instruktiivin»; samalla lokatiivin eräät funktiot pidättivät lyhenemistä ja mahdollisesti katoava tai kadonnut loppuvokaali palautettiin niiden tapausten mukaan, joissa se oli säilyneenä. Se oli luonnollista eri tahoillakin samoin äänteellisin ja psykologisin edellytyksin. Erkki Itkonen ei kylläkään näy ymmärtävän paralleelisen kehityksen varsin selvää periaatetta, sanoo jouduttavan täten »hyllylvälle pohjalle». Hänen vertauksensa, että monikon *t*:kin voitaisiin »tällä tavoin» selittää *ablatiivin ta-, tä-* päätteestä syntyneeksi, on »ins Blaue hinein». Lisäksi hän arvelee, että missä obinugrilaisella taholla tavataan merkitykseltään lokatiivisissa, latiivisissa ja instruktiivissa muodoissa loppuvokaali (sekin siis tavataan!), se voisi olla »myöhäinen lisäke»³. Tuollainen »lisäke» vie meidät todella »hyllylvälle pohjalle», kuten hätäselityksissä käytetyt »sidevokaalitkin».

Vihdoin komitatiivi, jota kenenkään ei luulisi tohtivan kiskaista irti monikon instruktiivista, vrt. esim. *yksin* ja *yksinäsi*, *yksinään* (tai yksiköllistä *yhtenään*), *käsin* ja lounaismurteiden *käsinä* (< *käsinään*) 'käsiin', vatjan *vetap*

³ Hän vertaa »akkusatiivin *m*-päätteen kehittymistä melkein kaikissa esiintymistapauksissaan vokaaliloppuiseksi.» Mutta ei Liimolakaan (johon on viitattu, SUSA 57, 1 s. 27) tai kukaan muu ole todistanut, että juuri konsonanttiloppuisuus akkusatiivin *m*-päätteessä olisi alkuperäinen. Yleensäkin en uskoisi (se koskee myös monikon *t*:tä), että pelkkä konsonantti kykeni alkuaan synnyttämään jonkin tunnuksen tai sijapäätteen. Sikäli kuin tällaisista asioista uskaltaa olettamuksiakaan lausua, on takana ollut alkuaan itsenäisiä pronomineja, interjektioita tms., joita ei ole ilmaistu yksistään konsonantilla. Pelkkä levikki, vertailu nykyisiin muotoihin ei merkitse mitään, onhan kielillä tuhansien vuosien historia takanaan. Pikemmin on ihmeellistä, että niinkin paljon samankaltaisuutta vielä on tavoitettavissa.

käsiniä 'ottaa käsiin' jne., joissa possessiivisuffiksina on ollut *-han*, *-hän* (< *-hen*), kun sen sijaan *-ns:n* edellä, kahden dentaakonsonantin välissä näyttää tapahtuneet foneettisestikin ymmärrettävä kehitys *a, ä > e*: *käsinensä* (ks. Virittäjä 1924, s. 91). Komitatiivi on siis vain tapaa ilmaiseen lokatiivin suffiksillinen laajennus. Ravila on kuitenkin tuota irtikiskaisua yrittänyt, pitäen komitatiivin *i*:tä ei monikon tunnuksena vaan eri alkuperää olevana suffiksina (viimeksi Virittäjässä 1934, s. 91). Olen asiasta riittävästi puhunut alussa mainitussa tutkimuksessani, muistutan tässä vain, että niinkuin yksikön instruktiivi hävisi miltei adverbimaiseksi, niin kävi myös yksikön komitatiivin (esim. *yhtenään*, *yhtenänsä*, *tykkänään*, vrt. myös *jokenaan* 'jokensa tavoin, omana jokena') ja sitä helpommin, kun yksikkö aina tarpeen vaatiessa voitiin ilmaista postpositiolla *kanssa*, *kerä*, *keralla* (*vaimonsa kanssa*, milloin *vaimoinensa* vaatii selvennystä).

Palaan vielä genetiiviin, jonka *-n* olisi muka ollut adjektiivinen johdin. Teorian alkuunpanija oli Wiedemann (ks. *Grammatik der Ersamordvinischen Sprache* s. 21), vaikka hän esitti oletuksen varovaisesti. Setälä jo varmasti (YSÄH s. 383): »Sen voipi varmasti päättää siitä, että mordvassa samalla suomen *n*-päätetä vastaavalla *n, n̄* suffiksilla johdetaan sekä genetiivejä että adjektiiveja.» Sitten mm. Wiklund ja Ravila, joihin vähän varovammin yhtyy Itkonen (Vir. 57 s. 16). Tämä kaikki vain siitä, että mordvassa esim. *keveñ* 'kiven' ja 'kivinen', *tšeremississä* esim. *luñ* 'luun' ja 'luinen, luusta tehty'. Itkonen tuo lisäksi (Bergslandin ja Lagercrantzin mukaan) eteläläpista esimerkin *javvan* 'jauhon' ja 'jauhoinen'. Minulla oli mainitussa tutkimuksessani (s. 15) eteläläpista esimerkki *šuwə* 'savu', *šuwəñ* *ālmədžə* 'likainen (< nokinen, savuinen) ihminen. Muistutin samalla, myös vepsän ja viron esimerkkien avulla, miten *luonollista* on ollut ilmaista genetiivisillä sanaliitoilla myös adjektiivista funktiota (esim. vir. *öle katus* 'olkikatto, olkinen katto'). Ja juuri genetiivin adjektiivifunktion vuoksi on pitänyt keksiä genetiivin *n*:lle muka alkuperäinen adjektiivinen funktio!⁴ Yksinkertaisin selitys sen vuoksi hylättiin.

Genetiivistä puhuessani en voi olla mainitsematta, että kysymystä on käsitellyt myös neuvostovirolainen nuori tutkija K. KONT (Keele ja kirjanduse uurimused I, Tallinn 1956). Tutkielmassaan Substantiivide atributiivsest seosest soome-ugri keeltes (alaotsikko Nominatiivse ja genetiivse atribuudi seos põhisõnaga) hän esittää paljon valaisevaa materiaalia eri sukukielistä. Hän muistuttaa — mikä ainakin minulta on jäänyt huomaamatta — että jo O. BLOMSTEDT on julkaissut tutkielman »Genitiivi-sian muodostuksesta Suomalais-ugrilaisissa kielissä», Suomi 1872, ja johtanut genetiivin loka-

⁴ Mordvassa *-n*:n ohella myös *-n̄*, jota niin Ravila kuin Itkonen ihmettelevät selittämättömänä. Olen (mts. 44) maininnut Wesken sen selittäneen. Jos selitys ei tyydytä, löytynee parempi mordvan äännehistorian tutkimuksen edistystä.

tiivista.⁵ Mielenkiintoinen on Kontin toteamus (mts. 113), että permiläisissä kielissä korvataan attribuuttigenetiivi vastaavilla paikallissijoilla. Mainitsen vain yhden esimerkin, votjakista: *kirnižles šinže kirniž ug kuktkši*, mikä olisi liiviksi *kañnän silmä karnaz äb ra'dlä* 'korpin (kaarneen) silmää korppi ei noki (hakkaa)'. Tällaiset esimerkit vain lujittavat uskoa, että datiiivi-genetiivi (*Jumalan kiitos = Jumalalle kiitos*) on ollut väliasteena myös possessiivisen genetiivin synnylle, jos tuohon nyt uskon vahvistusta tarvitaan, kun on vain päästy doktrinäärisestä harhakäsityksestä, että *m u o t o* muka estäisi genetiivin ja instruktiivin johtamisen vanhasta lokatiivista, vaikka lokatiivilla on tunnetusti ollut myös genetiivin ja instruktiivin funktiot, eikä *m u o t o k a a n t e e* estettä kaikkialla.

*

Genetiivin synnyssä ei siis oikeastaan ole mitään »problemaattista», pikemmin täytyy ihmetellä, että suhteellisen selvä asia on kumman rohkeasti viety »hyllyvälle pohjalle» pelkästään — uskaltanen sanoa — ymmärtämättä kielenkehityksen yleisiä lakeja.⁶ Sen sijaan on kylliksi problemaattista monissakin Erkki Itkosen suomalais-ugrilaista kantakieltä koskevissa päätelmissä. Sallittaneen tehdä muutamia huomautuksia.

Suomalais-ugrilainen kantakieli olisi »varmasti» sisältänyt »lähes parikymmentä yksinäiskonsonanttia sekä ainakin kolme geminaattaa, nim. *klusiilit kk, tt ja pp*» jne. (Vir. 57 s. 6). Kyllähän kantakielen yksinäiskonsonanteja muutamit tutkijat ovat olleet löytävinään enemmänkin, mutta yksinkertaisesti siitä syystä, että on ollut mukavinta kuormittaa kantakieli kaikella selälaisella, mitä tutkija ei ole osannut muuten selittää — ja »selittää» on kuitenkin täytynyt, niin puutteellista kuin edelleenkin on eri kielten detaljitutkimus moninaisuuteen vaikuttavine tekijöineen! En puolestani ihmettelisi, vaikka sellainenkin ylen varmana pidetty kahtalaisuus kuin *s:än* ja *ś:än* olemassaolo kantakielessä vastaisen tutkimuksen valossa kumoutuisi. Ja vokaalien epälukuisuus! Tosin Erkki Itkonen on saanut päähänsä, ettei kantasuomikaan tuntenut edes *taka-e:tä*, mutta en uskoisi yhdenkään itämerensuomen äännehistorian tuntijoista (en puhu umpimähkään uskojista, joista koskaan ei ole ollut puutetta) hänen perusteluansa hyväksyvän.⁷

⁵ Tutkielmassaan, niin lyhyt kuin se onkin (s. 18—32), tekee Blomstedt laajoja vertailuja, erikoisesti liiviin, päätyen samaan tulokseen kuin Mihkel Weske, joka väitöskirjaa tehdesään (ilm. 1873) ei ilmeisesti Blomstedtin kirjoitusta tuntenut.

⁶ LAURI HAKULINEN on toki ollut varovampi, ks. SKRK I, s. 87.

⁷ Kuvaavaa, että Itkonen viittaa asian yhteydessä (Vir. 57 s. 10) vain omaan kirjoitukseensa, Vir. 1945 ss. 158—182, ollenkaan mainitsematta sitä polemiikkaa, minkä hänen ylen löyhä perustelunsa aiheutti, ks. Vir. 1948, s. 120—, 144—. Eihän toki tšeremissi, lisäksi vieraan vaikutuksen pahasti sotkema kieli, kykene ratkaisemaan mitä konservatiivisimman kantasuomen vokaalien kvaliteettia. Ja mikä vokaalien paljous mahtuukaan »tšeremissi-

Vokaalisoinnun suomalais-ugrilaisesta, jopa uralilaisesta alkuperästä on muka t o d i s t u s esitetty (Vir. 57 s. 11). Kyllä se on vielä hullumpi todistus kuin genetiiviä koskeva. Täytyyhän ymmärtää, että niin herkästi syntyvä assimilaatio kuin vokaaliharmonia on helposti syntynyt eri tahoilla itsenäisesti. Ennen kuin todistuksesta saattaa olla puhuttakaan, on koetettava todistaa, mikä dissimilatorinen mahti olisi sen kadottanut — monettako kertaa toistanen tämän kysymyksen? — niin monista kielistä, vieläpä liivistä, pohjoisvirosta ja osittain vepsästäkin. Itkonen on kyllä joutunut hätään kiellettyään taka-*e:n* ja *i:n* (minkä merkinä yhä on suomessa suhde *vesa—kesä, visa—isä*, siis vain alkup. etuvokaalin vaikutuksesta *ä*) ja koettaa sen vuoksi selittää vokaalisoinnun omalla tavallaan, johon kenenkään ei liene helppoa uskoa (ks. Vir. 57 s. 11).

Painosuhteista Itkonen tietää (Vir. 57 s. 12): »Primääriseltä vaikuttaa ehdottomasti alkupainotus, so. pääpainon pysyvä sijainti ensi tavulla, mikä on ominaista itämerensuomelle, lapille, vogulille (lukuunottamatta sen eteläisiä murteita, joissa paino on mahdollisesti tataarin kielen vaikutuksesta, viimeisellä tavulla) sekä unkarille.» Samaa kysymystä hän on käsitellyt yksityiskohtaisesti sekä saksaksi että unkariksi (ks. hänen viittaustaan), jättäen lapin kohdalta mainitsematta — onko se totuuteen pyrkivän tutkijan menettelyä? — mitä lapin aksentista kirjoitin Virittäjässä 1949 (Astevaihtelun salaisuus, s. 69 — 75). No, olkoon minunkin puolestani oikea Itkosen väite, että alkuaan ensi tavu oli aina pääpainollinen ja toinen umpitavukin painoton, mutta eiköhän olisi parasta, että hän samalla luopuisi edellä mainitusta uskostaan astevaihtelun mahdollisuuden suomalais-ugrilaisessa kanta-kielessä.⁸ Astevaihtelun syntyä lienee vaikea käsittää, jollei oleteta painon siirtymistä ja »heikon asteen» syntymistä määrätapauksissa, niinkuin painon siirtymistä esiintyy vielä murteittain lapissa.

läiseen perussysteemiin» (Itkonen Vir. 57 s. 10), kun Itkonen väittää kuulleensa tšeremissä samanlaista eroa kuin on muka *s u o m e n* »etu- ja taka- *e:n* ja *-i:n*» välillä! (ks. Vir. 1945 s. 167, 1948 s. 122). Luottamus tähän äärettömän itsevarmaan tutkijaan horjuu muutenkin pahasti.

⁸ Sivumennen sanoen olen ihmetellyt, miten Erkki Itkonen käyttää termiä »puhetahti» (»Sprechtakt»), ks. hänen kirjoitustaan *Betonungsverhältnisse in den finnisch-ugrischen Sprachen* (Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae V s. 24), ja samoin jo aikaisemmin, *Struktur und Entwicklung der ostlappischen Quantitätssysteme*, esim. s. IV (»... dass sich in dem von der ersten und zweiten Silbe gebildeten Sprechtakt»...). Äimän, johon Itkonen vetoaa (mts. 2), hän on käsittänyt aivan väärin (Äimä, Yleisen fonetiikan oppikirja 204), jos Itkonen kerran määrittelee termin näin: »Aus dem Wechsel der betonten und unbetonten Silben entsteht nämlich ein Rhythmus, den die zweisilbigen (eine betonte + eine unbetonte Silbe) oder dreisilbigen (eine betonte + zwei unbetonte Silben) *Sprechtakte* bilden» (Betonungsverhältnisse... s. 24). Yksinkertaisesti Itkonen on sekoittanut termit »tavupaino» ja »puhetahti», josta Jespersen käyttää nimitystä »rhythmischer Druck» (Lehrbuch § 226). Ks. esim. Stevers, *Grundzüge der Phonetik* § 620, *Silben und Sprechtakte*. Ja vähänkös on suomesta ja lähisukkielistä julkaistuja kielelennäyhteitä, joissa puhetahdit on merkitty.

Erkki Itkonen tuntee meillä lapin kielen perusteellisimmin, ehkä veljeään Toivo Itkosta ja varsinkin suurkeräilijää Eliel Lagercrantzia lukuunottamatta. Hänen sanoillaan luulisi siis olevan painoa, kun hän uskoo lapin kielen olevan vain esisuomen haarautuman. Tämän käsityksensä hän on tuonut julki mm. edellä mainitussa kirjoituksessaan *Acta Lingvistica* ... s. 24, 25: »Ogleich es mit einer recht allgemeinen Auffassung im Lappischen solche Züge gibt, die auf den samojedischen Ursprung der Lappen hinweisen, ist das Lappische in seinem heutigen Zustande dennoch als eine Verzweigung des Frühgemeinfinnischen⁹ aufzufassen. Die Auflosung des Frühgemeinfinnischen, die die Entstehung des Spätgemeinfinnischen und Ural-lappischen herbeiführte, ging etwa um 500 vor unserer Zeitrechnung vor sich.» Siis lappi olisi eronnut varhaiskantasuomen kieliperheestä ja vasta näin myöhään.¹⁰ Tämän teorian lisätueksi Itkonen (*Vir.* 57 s. 17, 18) olettaa jopa lapin kaltaisen *du a a l i n* kuuluneen myös suomen kieleen ja viittaa *Virittäjässä* 1955 (s. 161 —) esittämiinsä perusteluihin. Perustelut tuntuvat tuiki löyhiltä ja kiskotuilta, eikä Itkosella ole viittaustakaan siihen, *m i t e n* suomen possessiivisuffiksien synty ja tuo »monikollinen *n*» on tähän asti tyydyttävästi selitetty omalta pohjalta kehittyneeksi.

Lopuksi vielä Itkosen pieni polemiikki JULIUS VON FARKASIA vastaan (*Vir.* 57 s. 17): »v. Farkasin näkemys uralilaisesta kantakielestä perin kehittymättömänä kielimuotona, joka ei vielä tuntenut taivutusta sanan varsinaisessa mielessä, jää vaille kiinteää perustaa. Varmaan uskottavampi on väite, että tälläkin kielellä oli pitkä, monituhattuinen kehitystaival takanaan». Mikä »kantakieli» sellainen oikeastaan oli? Se olisi siis elänyt vuosituhansia, ennen kuin siitä rupesi eroamaan eri heimoja, joille ajan oloon muodostui omat

⁹ Olisi suotavaa, ettei sekoitettaisi käsitteitä »yhteissuomalainen» ja »kantasuomalainen», jotka jo Setälä piti myöhäisemmässä tuotannossaan erillään. Edellinen tarkoittaa sellaisia piirteitä, jotka ovat nykyisin yhteisiä kaikille itämerensuomalaisille kielille, mutta eiväthän ne silti ole läheskään kaikki »kantasuomalaisia».

¹⁰ Ravilankin tunnettu mielipide (ks. *FUF* XXII, s. 20 —) on samansuuntainen, ja lisäksi kantalapilla oli vielä läheinen kosketus mordvaan. Sen hän luuli osoittavansa lukuisilla vertailevilla piirteillä, joista kuitenkin useimmat ulottuvat Björn Collinderin mukaan — hänen polemiikkinsa on jyrkkää — etäsukukieliin mordvaa kauemmaksi (ks. *Magyar Nyelv* 1944, n:o 4). Collinderin oma arvelu (s. 263), että »ivät lappalaiset omaksuneet suomalaisten kieltä, vaan suomalaisten — mordvalaisten, tšeremissien — esivanhemmat omaksuivat lappalaisten esivanhemmilta heidän suomalais-ugrilaisen kieltensä», on ylen kummallinen. — Minunkin kantani lapin alkuperästä on ollut sama, mitä mm. Y. H. Toivonen mielestäni vakuuttavasti puolusti (ks. *Suom. Tiedeak. Esitelmät ja Pöytäk.* 1949, s. 559), nimittäin että lappalaisten esivanhemmat ovat aikoinaan eronneet samojedien kieliperheestä ja vasta länteen vaellettuuan lopulta joutuneet läheisiin kosketuksiin kantasuomalaisten ja sitten erikoisesti suomalaisten ja karjalaisten kanssa. Kantasuomalaiset ja kantalapalaiset tuskin olisivat toisiaan ymmärtäneetkään, puhumattakaan siitä, että niillä olisi ollut sama kieli. Kannattaa vielä muistuttaa, että jos kuuluisan arkeologin H. Mooran tutkimustulokset pitävät paikkansa (ks. *Eesti rahva etnilisest ajaloo*st, s. 55), olisivat lappalaiset voineet saada balttilaiset lainansa myös Suomessa,

kielensä. Tokihan yhtenäinen »kantakieli» olisi sittenkin siirrettävä noiden oletettujen vuosituhansien taa. Mutta vaikka tarkoittaisimmekin Itkosen mukaista uralilaista kantakieltä, olen sen »kehittymättömyydestä» v. Farkasin kanssa täysin samaa mieltä, samoin kuin siitä, että varsinainen genetiivi ei ole kuulunut tuohon kantakieleen (ks. mainittua tutkimustani *Die Herkunft . . .* § 52, jossa v. Farkasin mielipidettä genetiivin synnystä on selostettu). Olisipa enemmän kuin ihmeellistä, jos kantakieli saataisiin rekonstruoiduksi niistä samanlaisista hajapiirteistä, joita siellä täällä eri sukukielissä tavataan, ottamatta huomioon sitä — jo itämerensuomessa todettavaa — tosiasiaa, että kehittymättömänkin kantakielen predispositiot ovat synnyttäneet yhtäläisiä piirteitä erilleen joutuneissa sukukielissä.

LAURI KETTUNEN

Problematisches im Genitiv der fiugr. Ursprache und in vielem anderen

Den Ausgangspunkt des Verf. bildet die Untersuchung von Prof. ERKKI ITKONEN »Über Laut- und Formenbau der finnisch-ugrischen Ursprache» (*Virittäjä* 1957, S. 1—21, deutsches Referat S. 21—23), wo u. a. die Entstehung des Genitivs behandelt wird. Es erweckt Verwunderung, dass Itkonen meine Untersuchung »Die Herkunft des Terminativs, Genitivs, Instruktivs und Komitativs» (*Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, Ser. B, Tom. 98, 1956) nicht erwähnt hat, in der der Genitiv und der Instruktiv von dem uralten auf *-na* endenden Lokativ hergeleitet wird, wie es einige Forscher auch früher schon getan haben. Itkonen akzeptiert diesen Standpunkt nicht, sondern trennt — im Anschluss u. a. an Ravila — den Lokativ von diesen Kasus, obwohl die Bedeutung, also die ursprünglichen Funktionen des Lokativs, die Zusammenstellung nicht hindert, was ja auch Itkonen zugibt. Nur die Form hindert es angeblich (vgl. Essiv *lintuna*, Gen. und Instr. *linnun*). Man muss aber berücksichtigen, dass Apokope des Vokals durchaus möglich gewesen ist, wenn ein lokativisches Wort in seiner Genitivfunktion in eine verhältnismässig unbetonte Attributstellung geriet, und ebenso wenn der Instruktiv sich im Satze zu einem adverbartigen Wort entwickelte. Die »Konsonantenschwächung» z. B. im Finnischen (*lintu* : *linnun*) ist dagegen eine verhältnismässig späte Erscheinung, wie heute schon recht allgemein zugegeben wird (Toivonen,

Ravila, Posti u. a., nur Erkki Itkonen zweifelt immer noch daran). Somit hindert uns wohl kaum etwas, den Lokativ-Essiv als Grundkasus des Genitivs und des Instruktivs anzusehen, ganz zu schweigen vom Komitativ, der nur eine Erweiterung dieses Kasus mit Possessivsuffix ist (*kätenä* : *käsinensä*, z. B. wot. *tšäsinä* < **käsinähen*). — Dass der Genitiv aus einem adjektivischen Suffix *-n* entstanden wäre, wie Itkonen mit manchen anderen glaubt, ist sehr wenig glaubhaft. Der Genitiv selbst hat die Neigung, auch eine adjektivische Funktion anzunehmen, wie es u. a. im Mordwinischen und Tscheremissischen der Fall ist.

Zweifel erweckt auch die Menge von Konsonanten und Vokalen, die Erkki Itkonen — ebenso wie viele andere — der finnisch-ugrischen Ursprache aufbürdet. Das dürfte nur ein Beweis der schematischen Unzulänglichkeit der Forschungsmethode sein: auf andere Art weiss man die Erscheinungen nicht zu »erklären». Aber das Leugnen des Vorhandenseins eines hinteren *e* und *i* im Frühfinnischen ist doch zu viel. Man kann doch eine solche Frage nicht mit Hilfe des Tscheremissischen entscheiden, und das Verhältnis *vesa* — *kesä*, *visa* — *isä* im Finnischen beweist, dass in der ersten Silbe seinerzeit ein mehr hinten artikulierter Vokal gewesen ist (wie z. B. in der estnischen Entsprechung zu *vesa*, die immer noch *võsa* lautet), sonst wären ja die Formen **vesä*, **visä* entstanden.

Erkki Itkonen hält sogar den uralischen

Ursprung der Vokalharmonie für »bewiesen«. Man beweise doch zuerst, was die Vokalharmonie in verschiedenen Sprachen beseitigt hätte. Ihre Entstehung ist im Lichte der progressiven Assimilation völlig verständlich, auch als Parallelentwicklung z.B. im Finnischen und Ungarischen. Erkki Itkonen legt erstaunlich wenig Gewicht auf das Prinzip der Parallelentwicklung, das jedoch schon in den mit dem Finnischen nahverwandten Sprachen sehr deutlich sichtbar ist.

Bei der Besprechung der Betonungsverhältnisse der Ursprache hält Itkonen es für klar, dass der Hauptdruck durchweg auf die erste Silbe gefallen ist (ohne zu erwähnen, was ich über die Betonung im Lappischen in einer Untersuchung gesagt habe). Damit kann man zwar übereinstimmen, aber um so weniger Grund hat Itkonens Annahme, dass schon in der uralischen Ursprache ein »Stufenwechsel« geherrscht haben könne.

Über den Ursprung der lappischen Sprache hat Erkki Itkonen (ähnlich wie Paavo Ravila) die Auffassung, dass sie nur eine Abzweigung des Vorfinnischen sei: sie habe sich vom Frühurfinnischen erst etwa 500 Jahre vor Beginn unserer Zeitrechnung getrennt. Ich für mein Teil glaube, dass die Vorfahren der Finnen und der Lappen zu jener Zeit einander nicht einmal verstanden

hätten. Viel glaubhafter ist meines Erachtens die alte, u.a. von Y. H. Toivonen entwickelte Theorie, wonach die Lappen ein mit den Samojeden verwandter Stamm sind und ihre Vorfahren schon vor Jahrtausenden nach Finnland und später in sehr intensive Berührungen mit den Finnen gelangt sind, wie es die grosse Menge finnischer Lehnwörter im Lappischen zeigt. Itkonens Beweisführung (Virittäjä 1955, S. 161—), wonach sich in den finnischen Possessivsuffixen der frühere gemeinsame Dual widerspiegeln, ist meiner Auffassung nach zur Stützung seiner Theorie »an den Haaren herbeigezogen«.

Als unnützlich und etwas verworren betrachte ich Itkonens kleine Polemik gegen Julius von Farkas über den Charakter der uralischen Ursprache. Meiner Meinung nach hat von Farkas recht, wenn er annimmt, dass diese Ursprache den Genitiv noch nicht kannte und auch sonst keine entwickelte Flexion hatte. Man hat wohl versucht, diese Ursprache aus den gemeinsamen Zügen der verschiedenen daraus hervorgegangenen Sprachen zu rekonstruieren, aber nichts gibt uns die Gewähr, dass gemeinsame Züge nicht auf Grund gemeinsamer Prädispositionen parallel in verschiedenen Sprachen entstanden sind. Das ist vielmehr eine äusserst natürliche Annahme.

LAURI KETTUNEN